

ПРОЯВИ ЗВОРОТНОГО БОКУ БЛАГОДІЙНОСТІ В МІСТАХ
ПРАВОБЕРЕЖНОЇ УКРАЇНИ В ПЕРІОД ПЕРШОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ
(1914 – 1917 РР.)

У статті висвітлено один із типових проявів девіантної поведінки мешканців міст Правобережної України, пов'язаний зі сферою благодійності. З'ясовані найпоширеніші методи, які застосовували шахраї для виманювання грошей у населення: фальшиві збори пожертвувань на допомогу постраждалим від війни та на святкові подарунки для фронтовиків, відправлення городянам фіктивних телеграм від імені родичів, що перебували на фронтах, з проханням пересилання грошей, жебракування в солдатській формі тощо. Наведено приклади розкрадань зібраних коштів після проведених благодійних акцій.

Ключові слова: Перша світова війна, міста, благодійність, шахрайство, жебракування, Правобережна Україна.

У період воєнних лихоліть, що несуть смерть та розруху, відбувається закономірний суспільний сплеск милосердя і співчуття до ближнього. В цьому в Україні можна пересвідчитися сьогодні, коли колективний інстинкт самозбереження призвів до створення колосального волонтерського руху, що фактично врятував державу від розпаду навесні 2014 р. Однак, нажаль, філантропічними настроями українців часто користуються не лише корумповані представники державного апарату, а й усякого роду пройдисвіти, що не гребують нічим для власного збагачення. Так є сьогодні й так було близько 100 років тому – в роки Першої світової війни.

У представників радянської історичної школи порушена нами проблема не викликала наукового інтересу, хоча в їхніх працях постійно використовується теза про наживання на війні пануючих торгово-промислових кіл та різних буржуазних елементів шляхом отримання воєнних надприбутків та спекуляції на товарах широкого ужитку [1, 2, 3]. Після проголошення незалежності України в 1991 р. виникли нові пріоритети наукових досліджень. Питання розвитку благодійного руху в Україні в період Першої світової війни у вітчизняній історіографії стало користуватися чималим дослідницьким інтересом. З-поміж багатьох спеціальних розвідок варто назвати праці Н. Загребельної [4], Т. Курінної [5], О. Доніка [6], П. Кліщинського [7], Є. Джумиги [8]. Однак навіть незважаючи на це, станом на сьогодні проблема шахрайства на благодійності залишається однією з «білих плям» в історії «Великої війни».

Мета статті полягає в дослідженні феномену зворотного боку благодійності як одного з важливих штрихів із повсякденного життя міст Правобережної України в період Першої світової війни. Джерельна основа нашої праці становить тогочасна місцева газетна періодика, що приділяла зазначеному питанню значну увагу.

Заробляння обманом на благодійності набуло поширення вже на самому початку війни. Одним з найпопулярніших способів виманювання грошей у довірливого патріотично налаштованого населення став фальшивий збір на допомогу постраждалим від бойових дій. Київська преса, що прискіпливо стежила за цим явищем та рішуче його засуджувала, називала безліч прикладів діяльності аферистів з метою застереження читачів від участі в сумнівних благодійних акцій. Ми покажемо деякі з них.

22 серпня 1914 р. у часописі «Южная копейка» з'явилося повідомлення про розшук поліцією шахрая, котрий, надягнувши на руку пов'язку Червоного Хреста, звернувся до настоятельниці Києво-Покровського жіночого монастиря з проханням пожертвувати гроші для допомоги зазначеної гуманітарної організації нібито за дорученням Флорівського монастиря. В довірливої жінки вдалося виманити 32 руб. Звідти ж аферист одразу вирушив до Флорівського монастиря й повторив ту саму історію, але вже «від імені» Покровського монастиря [9, с.2]. Ще одним прикладом була діяльність групи шахраїв, які вдавали із себе працівників благодійного товариства «Іван Сусанін», що «збирали» грошову допомогу для постраждалих від війни. Вони не випадково спеціалізувалися на обдурюванні місцевих заможних австрійських та німецьких підданих, оскільки останні, опинившись, із зрозумілих причин, у незручному становищі, мали, так би мовити, підвищену схильність до щедрості. Аферисти видавали жертвам обману фальшиві квитанції [10, с.3].

Звісно, що на початку Першої світової війни географія діяльності лже-збірників самим лише Києвом не обмежувалася. Восени 1914 р. у пресі повідомлялося про їхню появу у Волинській [11, с.4] та Подільській губерніях. Зокрема, 15 вересня трапився цікавий випадок на теплоході «Ямпіль», що здійснював рейси з Могилева-Подільського до Старої Ушиці. Того дня там з'явився чоловік у формі службовця інженерного відомства, який пропонував пасажирам жертвувати на користь поранених, показуючи при цьому підписний лист. Його поведінка одразу викликала підозру, оскільки збір грошей здійснювався без жодних відміток у листі. Відчувши небезпеку викриття, аферист представився допитливому фельдшеру

пароплава Соболевському чиновником розшукової поліції з Могилева та зійшов із транспорту на півшляху. Трохи пізніше було з'ясовано, що шахраєм виявився офіціант одного з теплоходів на прізвище Богданович, «заробіток» якого на «Ямполі» склав близько 20 руб. [12, с.4].

З кожним місяцем війни кількість способів ганебного заробляння на війні зростала. Здавалося, що цинізму аферистів не було меж. Наприкінці 1914 р. в одній з газет розповідалося про двох жінок, що під виглядом курсисток ходили по помешканням киян та збирали кошти нібито на різдвяні подарунки для російських воїнів. І хоча в них не було жодних посвідчень, підписних листів та квитанцій, мало хто з мешканців їм відмовляв. Шахрайки отримані гроші ховали в гаманці й швидко зникали. Свої дії жертви афери пояснювали журналісту такими словами: «Незручно було якось їх зупинити, а якщо справжні...».

Чому аферистам з легкістю вдавалося пошити в дурні таку велику кількість людей? Варто зазначити, що значна кількість населення близько до серця прийняла проблеми, що виникли з початком військових дій, зокрема, абсолютно щиро бажаючи допомогти нужденним протягом важкого воєнного періоду. Очевидно, нерідко побічним наслідком тієї щирості була надмірна довірливість, якою так успішно користувалися шахраї.

Тому не викликає подиву фрагмент з тієї ж газетної статті, що яскраво демонструє особливості тогочасної обивательської психології:

«І якщо комусь із жертводавців прийде в голову подібна думка (що його хочуть обдурити – авт.), закрадеться легенький сумнів, то він поспішає розвіяти його...

«Невже є люди, які здатні найкращі людські спонукання перетворити на засіб обману та наживи»?..

— Звісно немає, відповідає сам собі жертovníк...

І дає...» [13, с.3].

Проти злочинної діяльності аферистів-збірників намагалися активно боротися правоохоронні органи. Так, в лютому 1915 р. київський губернатор видав циркуляр, у якому поліції наказувалося стежити за «зловживанням деяких осіб у справі збору пожертвувачів ніби на благодійні цілі» [14, с. 1]. Згодом громадськість Києва дізналася з газет про кілька гучних затримань шахраїв. На початку літа в місті вдалося арештувати спритного 24-річного афериста З. Левіта. Його метод полягав у пошуку тих місцевих мешканців, що мали рідню на фронті. Від імені останніх він прислав телеграми з проханнями терміново вислати гроші для лікування від отриманих поранень [15, с.3]. У серпні 1916 р. київським поліцейським пощастило спіймати ще більш маститого шахрая К. Резніченка. Затриманий був колишнім працівником одного з губернських закладів, що на самому початку війни вирішив «перекваліфікуватися». Видаючи себе за чиновника з особливих доручень генерал-губернатора, Резніченко у відповідній формі навідувався до багатіїв і пропонував надати грошову допомогу Червоному Хресту та Ксенінському комітету. Зібрані суми були надзвичайно великими. Серед жертв афери опинилися графи Монтрезор, Бобринський, Янковський, Рогозинський та багато інших заможних людей з різних частин Правобережної України [16, с.4].

Тоді ж у Житомирі «піймалася на гарячому» 17-річна дівчина, що у формі сестри милосердя ходила по квартирах з проханням жертвувати на

користь родин моряків, що нібито загинули під час затоплення якогось пароплаву біля Риги. Зустріч із місцевим городовим в одному з помешкань стала для нею фатальною. Подальший допит встановив, що аферистка приїхала до міста на «гастролі» з Ковеля під виглядом біженки [17, с.5].

Водночас нажитися на благодійності можна було шляхом банального розкрадання зібраних пожертвувань. У лютому 1915 р. правоохоронцям м. Києва вдалося затримати місцеву професійну злодійку М. Курейко, котра вкрала кружку із грошима, зібраними під час проведення благодійної акції під назвою «Сербії та Чорногорії» [18, с.3]. В червні того року в залі засідань київської міської думи викрили студента 3-го курсу Університету Св. Володимира. Він займався підрахунком коштів після завершеного напередодні триденного «кружечного» збору. В кишенях крадія-невдахи було виявлено 328 руб. 55 коп. Студент пояснив цей ганебний учинок бідністю своєї родини [19, с.2].

В Кам'янці-Подільському надзвичайний резонанс викликав судовий процес над п'ятьма вихованцями одного з місцевих комерційних училищ щодо привласнення грошей із «кружечного» збору, проведеного Всеросійським союзом міст на користь пораненим воїнам. 8 липня 1915 р. в залі, де відбулося вирішальне засідання з'їзду мирових суддів, зібралося чимало публіки. Пікантності ситуації додавала приналежність усіх підсудних до єврейської національності, яку багато хто з представників тогочасного суспільства вважав ледве не «п'ятою колоною». Звинувачення базувалося на показах хлопчика М. Корабльова, котрий випадково проходив повз будинок, в якому перебували зазначені особи з метою поділу грошей. Відповідно до вироку суду троє підсудних, що безпосередньо брали участь у зборі,

отримали покарання у вигляді позбавлення волі на три місяці, а інші двоє – виправдані [20, с.3].

Користувалося також попитом серед шахраїв удавання із себе поранених солдатів для жебрацтва. Найбільше вони полюбляли збиратися в місцях найбільшого скупчення людей. Для привертання додаткової уваги іноді «поранені» влаштовували справжні «театральні вистави», залучаючи до них спільників. В жовтні 1914 р. на київському залізничному вокзалі до скромного «солдата» підійшов гарно вдягнений чоловік і став у нього детально розпитувати про обставини отримання «поранення». Дуже швидко довкола оповідача зібрався натовп. Спільник дав «пораненому» 50 коп. та попросив публіку наслідувати його приклад [21, с.3]. Восени того року в Житомирі повідомляли про появу в їхньому місті невідомих осіб в солдатській формі, які займалися жебракуванням [22, с.3]. У Могилеві-Подільському від самого початку війни зазначений метод заробляння повністю опанували «шнорери» – міські професійні жебраки [23 с.4].

Таким чином, протягом Першої світової війни значного поширення набуло паразитування на благородних почуттях міського населення Правобережної України. Можливість швидкого збагачення на благодійності мобілізувала як представників злочинного світу, так і донедавна законослухняних осіб, у яких, починаючи з серпня 1914 р., пробудилися відповідні інстинкти. Жодні енергійні заходи правоохоронців зупинити той нестримний потік не могли.

Джерела та література

1. Сидоров А. Л. Экономическое положение России в годы Первой мировой войны / А. Л. Сидоров. – М., 1973. – 656 с.

2. История Первой мировой войны 1914-1918: В 2-х томах. – М.: Наука, 1975. – Т.І. – 375 с.
3. Історія Української РСР: У восьми томах десяти книгах. – К.: Наукова думка, 1978. – Т. 4.: Україна в період імперіалізму (1900-1917). – 531 с.
4. Загребельна Н. І. Благодійницька діяльність освітян України у роки Першої світової війни / Н. І. Загребельна // Проблеми історії України ХІХ – початку ХХ ст. – К.: Інститут історії України, 2005. – Вип. 10. – С. 175-179.
5. Курінна Т. М. Благодійницька діяльність на Черкащині в І період Першої світової війни / Т. М. Курінна // Проблеми історії України ХІХ – початку ХХ ст. – К.: Інститут історії України, 2003. – Вип. 6. – С. 280-291.
6. Донік О. М. Громадська благодійність в Україні в роки Першої світової війни // Проблеми історії України ХІХ – початку ХХ ст. – К.: Інститут історії України, 2005. – Вип. 9. – С. 61-86.
7. Кліщинський П. Громадська діяльність релігійних установ Подільської губернії під час Першої світової війни / П. Кліщинський // Освіта і наука на Поділлі. Збірник наукових праць. – Кам'янець-Подільський: Оіюм, 2009. – Т.13: Присвячено 90-річчю Кам'янецької доби УНР. – С. 381-385.
8. Джумига Є . Ю. Благодійна допомога дітям Одеси в період Першої світової війни (липень 1914 – лютий 1917 рр.) / Є. Ю. Джумига // Матеріали V Волинської міжнародної історико-краєзнавчої конференції (Житомир, 9-10 листопада 2012 року) : зб. наук. праць. – Житомир: Вид-во ЖДУ імені І. Франка, 2012. – С. 51-54.
9. Мошенничество // Южная копейка. – 1914. – 9 августа. – С. 2.
10. Аферисты // Киевская мысль. – 1914. – 10 августа. – С. 3.

11. В Волынской губ. появились... // Подолія. – 1914. – 19 октября. – С. 4.
12. Старая-Ушица // Киев. – 1914. – 10 сентября. – С. 4.
13. Лже-сборщики // Южная копейка. – 1914. – 7 декабря. – С. 3.
14. Побольше осторожности // Южная копейка. – 1915. – 8 февраля. – С. 1-2.
15. По стопам Костенко // Южная копейка. – 1915. – 31 мая. – С. 3.
16. Арест афериста // Юго-Западный край. – 1916. – 2 августа. – С. 4.
17. Арест мнимой сестры милосердия // Жизнь Волыни. – 1916. – 17 июня. – С. 5.
18. Арест «сборщика» // Южная копейка. – 1915. – 16 февраля. – С. 3.
19. Некрасивая история // Южная копейка. – 1915. – 6 июня. – С. 2.
20. Дело Ш. Зильбермана, Н. Компера и других // Подолянин. – 1915. – 26 июня. – С. 2.
21. Мошенники // Южная копейка. – 1915. – 7 октября. – С. 3.
22. Подозрительные личности в солдатской форме // Жизнь Волыни. – 1916. – 18 ноября. – С. 3.
23. Леонидов / Могилёв-Подольский // Юго-Западный край. – 1915. – 28 марта. – С. 4.

Герасимов Т. Ю., Романюк И. М. Проявления обратной стороны благотворительности в городах Правобережной Украины в период Первой мировой войны (1914–1917 гг.)

В статье освещено одно из типичных проявлений девиантного поведения жителей городов Правобережной Украины, связанное со сферой благотворительности. Выяснены наиболее распространенные методы, которые применяли мошенники для выманивания денег у населения:

фальшивые сборы пожертвований в помощь пострадавшим от войны и на праздничные подарки для фронтовиков, отправление горожанам фиктивных телеграмм от имени родственников, которые находились на фронтах, с просьбой пересылки денег, попрошайничество в солдатской форме и тому подобное. Приведены примеры хищений собранных средств после проведенных благотворительных акций.

Ключевые слова: Первая мировая война, города, благотворительность, мошенничество, попрошайничество, Правобережная Украина.

Gerasymov T., Romanyuk I. The display of reverse side of charity in the Right-bank towns during World War I (1914 –1917).

One of the typical displays of behavior deviation of town citizens in the Right-bank Ukraine connected with charity sphere is elucidated in this article. The most spread methods, used by swindlers for coaxing away money from the people: false collection of donation for the help of suffered from the war and for holiday presents for front-line soldiers, false telegrams sending to citizens from the name of relatives in the front asking money, beggary in soldier uniform and so on. The examples of collected means plunder after charity actions are shown.

Key words: World War I, towns, charity, swindle, beggary, the Right-Bank Ukraine.